

University of Groningen

An archaeological survey in the Pontine region. A contribution to the early settlement history of south Lazio, 900-100 BC.

Attema, Peter Alle Jelle

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1993

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Attema, P. A. J. (1993). *An archaeological survey in the Pontine region. A contribution to the early settlement history of south Lazio, 900-100 BC.* s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

SAMENVATTING

Het proefschrift behandelt eerst de verstedelijking en vervolgens de Romanisering van de Pontijnse regio, een archeologisch landschap gelegen ten zuiden van Rome. Deze twee belangrijke processen, die zich afspeelden gedurende het eerste millennium v. Chr, zijn tot nu toe in het gebied ten zuiden van de Tiber niet in samenhang bestudeerd. De kennis van de verstedelijking van Latium baseerde zich vooral op de resultaten van opgravingen van met name grafvelden. De kennis van de Romanisering werd vooral vanuit de historische bronnen beschreven. Het proefschrift poogt de lacune die door deze twee verschillende benaderingen is ontstaan te overbruggen. Daartoe is de benaderingswijze van de archeologische en landschappelijke *survey* gekozen.

Deze onderzoeksmethode wortelt in het archeologisch topografisch onderzoek dat in het Mediterrane gebied een eeuwenlange traditie kent die nauw verbonden is met de historische kartografie. Het kreeg in de jaren zestig een belangrijke impuls met het werk van John Ward-Perkins, directeur van de *British School* te Rome van 1946-1974. Hij introduceerde de methode van *field-walking* in Midden-Italië. Met teams van veldwerkers karteerde hij op systematische wijze de architectonische resten in het platteland van Zuid-Etrurië en noteerde de aanwezigheid van archeologisch materiaal in de akkers. Zo kon hij althans nog een deel vastleggen van het door de na-oorlogse stedelijke groei en gemechaniseerde landbouw snel verdwijnende archeologische landschap rond Rome. Sindsdien is de archeologische *survey* een veel beproefde archeologische onderzoeksmethode in het gehele Mediterrane gebied.

Gedurende de periode 1987-1990 voerde de promovendus, daarin bijgestaan door een team van studenten in de archeologie en landschaps-specialisten, diverse archeologische surveys uit in het Pontijnse gebied, zo'n 60 km ten zuidoosten van Rome. Het veldwerk werd gevolgd door campagnes waarbij de archeologische vondsten werden bestudeerd. Van beide bestuderingsprocessen wordt in het boek gedetailleerd verslag gedaan. De transformaties in het nederzettingenpatroon die op grond van het archeologisch en landschappelijk onderzoek konden worden gepostuleerd voor het Pontijnse gebied, zijn als volgt samen te vatten.

- Uit een Laat Prehistorisch systeem van gespreide bewoning in de Pontijnse vlakte ontwikkelde zich in de Late IJzertijd en de Archaische periode (8ste tot 6de eeuw v. Chr.) een nederzettingenpatroon met meerdere grote bewoningskernen met in het ommeland een boerenbevolking. Bewoning concentreerde zich in deze periode op de vulkanische heuvels van de Colli Albani en op de voetheuvels van het kalksteen massief van de Monti Lepini grenzend aan de drassige kustvlakte.
- Gedurende de periode tussen 500 en 350 v. Chr. werden deze bewoningskernen in het Pontijnse gebied zo goed als verlaten en nam de

bevolkingsdichtheid in het gehele gebied af. De stichting van kolonies door de Romeinen op de toppen van de voetheuvels van de Monti Lepini, de centuriatie van bouwland in de vlakte en de aanleg van de Via Appia door de Pontijnse moerassen zorgden ervoor dat het Pontijnse gebied opnieuw een korte periode van economische bloei doormaakte.

- Met de kolonisatie door de Romeinen van winstgevender gebieden nam de economische waarde van het Pontijnse gebied rond 100 v. Chr. echter af en vanaf dat moment maakte een systeem van boerderijen en dorpen plaats voor Romeins grootgrondbezit en extensieve exploitatie van de vlakte.

De bovengenoemde veranderingen in bewoning en landgebruik in het Pontijnse gebied zijn in het boek geplaatst in het lange-termijn perspectief van de wisselwerking tussen mens en landschap. Met name wordt aandacht geschonken aan landschappelijke erosie en sedimentatie processen. Het belang daarvan voor de archeologie van het Mediterrane gebied werd door Claudio Vita-Vinzi in de jaren zestig aangetoond en sindsdien worden deze processen gezien als een belangrijke maatstaf voor de intensiteit waarmee van het Mediterrane landschap gebruik werd gemaakt. Het perspectief van de middellange termijn is dat van de ontwikkeling van de Latiale en Romeins-Latiale culturen in het Pontijnse gebied met als hoofdthema's de verstedelijking en Romanisering van de Archaische structuren, zoals deze archeologisch waarneembaar zijn. Deze tijdsperspectieven hebben hun pendant in het tijdsconcept van de *longue durée* en dat van de *conjoncture*, zoals de Franse historicus Fernand Braudel dat in de jaren veertig formuleerde.

In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op de achtergrond van het *Pontine Region Project* (PRP) en de doelstellingen daarvan. Dit hoofdstuk bevat een verantwoording van het theoretisch kader alsmede een beschrijving van de gevolgde veldmethodologie. De hoofdstukken twee tot en met vijf vormen vervolgens de basis voor de interpretatie van de uitgevoerde veldverkenningen. In hoofdstuk twee wordt aan de hand van historische landschapsbeschrijvingen en historisch kaartmateriaal inzicht gegeven in de economische mogelijkheden en beperkingen van het Pontijnse landschap in de periode voor de drooglegging van de Pontijnse moerassen in de jaren dertig. Hoofdstukken drie en vier laten zien hoe eerder topografisch en archeologisch onderzoek in de regio vooral werd bepaald door het vraagstuk van de identificatie van archeologische sites met steden genoemd in de historische bronnen, de moeilijkheid om het muurwerk van de Romeinse kolonies te dateren en het specifieke probleem van de waterbeheersing in het Pontijnse gebied. Hoofdstuk vijf behandelt op basis van de landschappelijke survey aspecten van de erosie en sedimentatie geschiedenis van het onderzoeksgebied, terwijl hoofdstukken zes tot en met negen de verslagen bevatten van de archeologische surveys. In hoofdstuk tien worden de nederzettingsgegevens van de survey, de resultaten van het landschappelijk onderzoek en de historische gegevens gebruikt om de wording van het Archaische en het Romeinse landschap te beschrijven. In het boek is een uitgebreide catalogus opgenomen van het gevonden aardewerk.